

СТАРА ВОЛИНЬ ОЛЕКСАНДРА ЦИНКАЛОВСЬКОГО

Сьогодні ми знайомимо наших читачів з унікальною працею професора Олександра Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» (Красназвнич словник – від найдавніших часів до 1914 року). Вірніше, лише з невеликою частиною цієї праці, в якій йдеться про населені пункти Клеванщини. За період видання ми взяли видання Інституту дослідів Волині, Вінниці, Канада. На його початку видавничі колеги зазначає: «Книга ця – це неоціненна вартість історія нашої дорослої Волині, нашої рідної землі. Треба вірити, що вона стане настільною книгою кожного волинця. У ній можна буде знайти своє село, місто чи хутір – усі рідні й знайомі місця, словенні сповіді про дитячі та юні літа».

Олександр Цинкаловський – історик, археолог, автор понад 300 наукових праць та публікацій у наукових збірниках та історико-краєзнавчих виданнях. Народився у Володимир-Волинському, молодшим офіцером служив в УНР. В 1925 році вступив до Варшавського університету. Потім був співробітником археологічного музею, Львівського архієпископату Уні Шептицького, директором Кременецького музею. З 1944 року жив у Кракові, працював співробітником Польської Академії Наук. Помер у квітні 1983 року.

В січні 2008 року наукова громадність відзначила 110-річчя з дня народження Олександра Цинкаловського. А 22 лютого у Володимир-Волинському має відбутися міжнародна конференція «Минуле і сучасність Волині. О.Цинкаловський і Волинь».

Редакція висловлює віячність нашому постійному автору Михайлу Степановичу за особисте сприяння в появі уривків зі Словника в «КТ».

В.ЛАРЕНЮК.

КЛЕВАНЬ, містечко, Рівенський повіт, 26 км. від Рівного, м-ко над Стублюю, до 1870 р. належало до кн. Чарторийського і було тоді в К. біля 2,000 жителів. В кінці 19 ст. було там 314 домів і 3,070 жителів, мурована церква. В 15 ст. Клевань належала до маєтків кн. Льва Свидригайла, надана цим князем Михайлові Василевиичу Чарторийському з селами: Олшова, Дерев'яне, Алісове, Сухівці, Горуціці на р. Полоній, а також маєтків с. Михайла в м-ку Клевань над р. Стублюю, а церковним зборищем. (До 1914 р. документ цей перебував у Клеванській церкві). Від того часу Чарторийські, які походили з Чарторийська на Поліссі, почали ажквати виразу на Клевань. Перед цим наданням К. і усі згадані села, належали тоді до велико-княжого замку в Жукоті, а пізніше були надані в 1516 р. Богуславі Боготинському. По отриманні від кн. Льва Свидригайла Михайло Чарторийський почав будувати в 1475 р. мурований замок. Замок цей докінчив його син Федір. Чарторийські збу-

на, водний млин – 730,000 пуд. річного перемолу, заїздний двір, кооператива, 12 ярмарків річно, 2 горілчані крамниці (державні), волосне правління, міська управа, пошта і телеграф, суд, державний укладний маєток, земська станція і фельдшерський пункт, мурована синагога в стилі ренесансовим. Недалеко від м-ка Клевань, при залізничній станції розбудувалась в початках 19 ст. давня місцевість недалеко від станції – тартак. Клімат є сухий і з огляд на великі основи ліси – здоровий. Є там 2 городища, на одному з них замок, курган, знахідки камінних знарядь.

БІЛІВ, с. Рівенський повіт, давніше село звалось Білуха, над р. Стублюю, 9 км. від ст. Клевань і 27 км. від Рівного. Церква дерев'яна з 1753 р., Благовіщенська, на місці старої. В церковному архіві заховалися стародруки з 1718 ст. В селі була церк.-приходська школа. В 12-13 ст. с. Білів було пригородом Переспоніцького. На височині уривистому березі р. Стублі заховалась городище. Крім

згадується як власність Андрія Одиця (Архів ч. 3, том 1, ст. 115-125). В кінці 19 ст. було там 68 домів і 547 жителів. Був то маєток «удельного відомства». В 1911 р. згідно з переписом, було там 728 жителів, 1 крамниця, водний млин (10,000 пуд. річно), кредитове товариство, земський склад насіння.

ГРАБІВ, с. Рівенського повіту, Клеванської волості, село над р. Усте, 15 км. від Рівного. В 1887 р. було там 80 дом. і 549 жит. дерев'яна Юрївська церква з 1755 р. Село належало колись до Переспоніцького монастиря і за давним ревізію луцького замку 1545 р. належало до володіння кн. Чарторийських. Було там 100 людей, з котрих платилося як податок колоду меду 1100 кіл грошей литовських (Пам'ятники, т. 4, від 2, ст. 188). В 1577 р. село було при Біліві кн. Януша Чарторийського, який платив від 18 дим. 6 город, 8 город. В 1648 р. кн. Михайло Чарторийський платив від Г. за 84 дим., а в 1655 р. лише за 11 дим. По польському перепису 1431 р. польський цар

міка, часто експортована з Городка на Піндині. В 1517 р. було це село земля Корецьких. В 1596 р. Д. належало до кн. Чарторийського, пізніше до кн. Острозьких, Заславських, по 1753 р. до Любомірських – 2,400 дес. За часів Острозьких належало до Степанської вол. В 1614 р. кн. Януш Острозький збудував тут костюл і надав магдебурзьке право. Околиці Д. в давні часи були славні своїми бобрівими гонтами, на р. Осниці, Золі і Вонаці. Під час визвольних воєн українського народу в 1649 р. козацькі війська зайняли Д., котре згоріло. Останню велику власність належала до Андрю – 2,727 десятин. За переписом в 1911 р. в Д. було 2,729 жит., волость, міщанська управа земська, поштова станція, пошта і телеграф, 2-класова школа, земська лікарня, аптека, 33 крамниці, 2 кінгартні, гуральня (30,751 відер сорокоградусної горілки річно) і 9 ярмарків річно.

ДЕРЕВ'ЯНЕ або ДЕРЕВНЕ, серед лоду с. Деревляне, Рівенського повіт, 3 км. від Ізяслава і 28 км. від Рівного

Олександр Цинкаловський.

ближче – ред.) Церква дерев'яна з 1775 р., на місці старої. В 1545 р. село належало до луцького замку, було там 2 дворища, великий став і водний млин. Пізніше село перейшло до кн. Чарторийських з Клевані (Пам'ят-

кий, Син Івана кн. Чарторийського Юрія, першого князя старо, православного роду князя на Волині перейшов на католицький віру у 1590 р. збудував тут костел, але сам ще до 1598 р. (78 літ) залишався православним.

В 1545 р. Клевань належала до кн. Чарторийського і пізніше в 1570 р. побори з К. платив кн. Іван Чарторийський в 1577 р. від 13 димів, 3 перелуків, 40 городників і 14 ремісників. В 1583 р. кн. Юрій платив з того ж К. від різниці, 3 ланів, 24 піванки, 7 пекарюк, 8 сільників, 15 шевців, 3 кушнірів, 1 шаповала, 3 скоморохів, 11 ринкових домів, 7 вуличних домів, 8 комирників, 5 великих коліс, 3 полів. В 1589 р. платив з К. цюсу (податки від продажу горілки) 8 флор., 4 грош., з 15 ланів – 15 флор. і різників, пекарів.

В 1648 р. під час визвольної війни козаки міцно спустошили м-ко Клевань, але було знов відбудоване і в 1654р. отримало т. зв. Магдебурзьке право.

В 1704 р. К. перестав бути резиденцією кн. Чарторийських, а в 1794 р. цілий клоч Клеванської перейшов до Російської «Казни» і був проданий т. зв. «Міністерству Удлів». По вїзді Чарторийського, у Клеванському замку оселилися єзуїти, яких в 1773 р. впади виселили. На початку 19 ст. Федір (Гадеуш) Чацейський закладає в К. шестикласову світську школу, яка перетворилась до 1831 р. і за участь в повстанні (польському – ред.) була зліквідована. В 1832 р. відкрито в замку російську школу, яку незабаром перенесли до Луцька як гімназію. Від того часу старий замок, позбавлений опки, почав міцно підпадати. В 1877 р. переведено сюди з Дермані «Духовное училище».

В м. Клевань від 1490 р. був православний монастир, а в 1571 р. згадується там ще церква, тепер вже не існуюча (Архів Ю.З.Р. ч. 1, т. 1, ст. 31). Друга мурована церква з 1777 р. була до наших днів. Містечко К. мало такі пригороді: Клеванська Юрдики і Застав'є. В кінці 19 ст. в К. було 207 домів і біля 1,600 жителів, 74 крамниці і «Духовне училище».

За переписом 1911 р. в К. було 4,230 жителів, шпиталь і притулок, шпиталь при «Духовному училищі», аптека, 2 аптечні склади, лікар, 83 крамниці, 1 кінгарт-

історична згадка про Б. з 1545 р., в якій говориться про те, що кн. Чарторийські мали там свій замок на переспоніцьких землях Пречистенського монастиря і заложили там город (Пам'ятники, т. 4, від 2, ст. 129, 139, 189 і 225). Можна думати, що справа торкається Більова і Більовського замку, тим більше, що 1529 р. кн. Федір Михайлович Чарторийський, староста луцький отри-

з переписом 1911 р. в Г. було 618 жит., водний млин, кредитове товариство і земська виплочальня сіль-госп. машин. За В. Антоновичем (Труды 11 археол. о'сада, Москва, 1899 р.) було під селом квадратне городище 48 м. довжиною, на городищі була Церква. В напрямку села Клевань було 402 кургани. Під с. Г. один, високий курган.

там один з переспоніцьких князів. В 1687 р. було там 85 домів і 678 жителів, дерев'яна церква Троїцька з 1846р., на місці, де була стара збудена Чарторийськими. В 1448 р. Д. належало до кн. Михайла Чарторийського. Село це було надзвичайно розлетлим. В 1577 р. село належало до Клевані, княгині Іванової Чарторийської, котра платила з Д. від 25 димів, 8 город, і 7

тять з Г. від 12 дим., 6 город; в 1583 р. кн. Юрій Чарторийський платив з Г. від 17 ланів, 4 город, 2 млинських коліс і 1 попа. В польовні 17 ст. була власністю Олександра Даниловича, котрий в 1648 р. вносить за 30, а в 1650 р. за 15 дим. Від 1831 року забрана «до казни».

ДИКІВ або ДЕКІВ, с. Рівенський повіт, Клеванська вол. Село над р. Стублюю, 13 км. від Рівного (мабути, тех помилка – ред.). В 1887 р. було там 31 домів, 235 жителів. Церква дерев'яна з 1751 р., дуже підпалена, покрита гонтами з такою ж дахівцею. В документах виступає під назвою «Діков». Село надане в 1446 р. королем польським, по поворті з варненського походу, кн. Михайлові Чарторийському. В 1577 р. при с. Біліві кн. Януша Четвертинського, який платив з нього за 16 димів і 6 город., а в 1693 р. належало до кн. Юрія Четвертинського (Архів Ю.З.Р. ч. 6, т. 1, ст. 133-135). В 1911 р. був то маєток «удельного ведомства». В церковному архіві на початку 20 ст. були рукописи, книжки і стародруки з 16-17 ст.

БРОННИКИ, с. Рівенський повіт, Клеванська вол. 13 км. до зал. ст. Клевань. В кінці 19 ст. було там 71 дом., 1424 жит. Церква дерев'яна з 1754 р., в дуже поганому стані з такою ж дахівцею на місці, де стояла ще старша. В архіві церкви єрешці з 1761, 1763 і вїзита з 1788 р. Село положене між знесеними. Згідно з ревізією луцького замку з 1545 р. село належало тоді до Василя І Ждана Бренницьких (або Бронницьких), які були зобов'язані до утримування 3 замкових городень (Пам'ятники ч. 1, т. 1, ст. 474, 475). В 1570 р. Василь Бренницький платив з Б. за 4 дим., 6 город., а в 1577 р. той же платив від 3 гор. і 3 дим. В 1582 р. Б. належить частини до кн. Мартина Бельського, Василя Бренницького і до Зданової Бренницької (Архів Ю.З.Р. ч. 2, т. 1, ст. 8). Згідно із списком 1911 р. в Б. було 804 жителів, горілчана крамниця і паровий млин – 20,000 пудів перемолу річно).

В публікації збережена орфографія та пунктуація оригіналу. Дані були

Польське підлісництво «Страшний Яр» Більовського лісництва Новославського надлісництва, 1939р. Зараз це Сморжівське лісництво Клеванського ДЛП. Знімок зроблений з дороги одразу за селом Сморжів в напрямку до Більова. Фото архіву «КТ».

мує привілей на торги і корчми у білоївському замку. В 1545 р. кн. Чарторийський не представив привілеїв і не повинен брати мита в Більові. Згідно з ілюстрацією, замок місто були збудовані кн. Чарторийськими і з обсадженого міста побирали вони 200 кіл грошей. В 1570 р. платив з Б. Іванова Чарторийська, а в 1577 р. князь Януш Іванович Чарторийський платив з Б. 31 дим, 21 город.

В 1587 р. Б. належить до Юрія кн. Чарторийського. По 1596 р. Б.

ДЕРАЖНЕ або ДЕРАЖНЕ, м-ко над р. Горинню, Рівенський повіт, Деражницька вол., 33 км. від Рівного, на фізикографічній границі Волині з Поліссям. В 1887 р. було там 179 дом. і 1,610 жителів, церква мурована, на місці старої дерев'яної з 17 ст., рим-кат. костюл, цегельня, три водні млини. Білість населення містечка були жиди. Відбувалися там ярмарки, на яких головним товаром були бочки, довбані і різьблені начиння, ложки, веретена, прядки, грібені і кера-

город. В 1583 р. село перейшло до Юрія Чарторийського, який платив від 20 ланів, 8 город, 2 город. З околиць села походять археологічна знахідка з одної теплальної могили – бронзова миска (культура пероворської) (О. Цинкаловський: Матеріали до прадзев Волині і Полесся Волинського, ст. 116).

ГОЛИШІВ, с. Рівенський повіт, село над р. Стублюю, 82 км. від Рівного (без сумніву, помилка автора, насправді набави